

11. Новицкая Л. Ф. Проблема нравственного самообретения в пространстве intersubjectivity : [монография] / Людмила Федоровна Новицкая. – Великий Новгород, 2000. – 128 с.
12. Ортега-и-Гассет. Что такое философия? / Ортега-и-Гассет. – М. : Наука, 1991. – 408 с.
13. Рикер П. Конфликт интерпретаций: очерки о герменевтике / П. Рикер. – М. : Академия-Центр : МЕДИУМ, 1995. – 416 с.
14. Рубцовский К. В. СМИ и проблема развития личности / К. В. Рубцовский // Философия и общество. – М. : Учитель, 2006. – № 1 (42). – С. 117–131.
15. Чуйко В. Л. Наукове пізнання: ситуація постмодерну і раціоналізм : [монографія] / Вадим Леонідович Чуйко // Постмодерн: персоніка цінностей. – К., 2001. – С. 259–276.

In the article ethico-philosophical research of problem intersubjective is analysed as a sociocultural constituent of relation of "Me – Another". It is indicated that due to the relation of "Me – Another" a man opens, cognizes and creates it self, will realize creative, spiritual acquisitions of the intemal world.

Key words: relation of "Me – Another", responsibility, dialog, intersubjective, communication, self becoming, transcendent.

УДК 159.923: 159.947.24

ББК 88.37

Раїса Мотрук

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті теоретично обґрунтовуються зовнішні детермінанти професійного самовизначення особистості: психолого-економічні, соціально-педагогічні, соціокультурні (у т. ч. етно-), еколого-психологічні, інтерактивно-символічні, географічні, соціальні, суспільні; внутрішні детермінанти: психофізіологічні, ціннісно-мотиваційні, рефлексивно-феноменологічні, ортобіотичні, психодинамічні, а також підкреслюється необхідність урахування взаємного впливу цих чинників на професійний вибір особистості.

Ключові слова: професійне самовизначення, зовнішні детермінанти, внутрішні детермінанти, особистісні риси, культурний вплив.

Актуальність зазначеного теоретичного дослідження полягає у виділенні та класифікації суттєвих детермінантів професійного самовизначення з метою знаходження місця етнокультурних чинників вибору професії.

Вибір професії пов'язаний з формуванням життєвих планів, цілей, перспектив. Він є запорукою самоактуалізації та самореалізації особистості в соціумі. Професійне самовизначення особистості та детермінанти цього феномену досліджували Е.А.Климов, І.С.Кон, З.С.Карпенко, О.М.Коропецька, В.Й.Бочелюк, В.В.Зарицька, А.П.Масанов, Л.І.Божович, К.К.Платонов, А.К.Маркова, С.Д.Максименко, Д.Сьюпер, С.Холланд, Е.Берн та ін.

Розглянемо запропоновані А.К.Марковою етапи й варіанти динаміки співвідношення соціального й професійного на прикладі особистісного й професійного самовизначення та саморозвитку:

- особистісне самовизначення формується раніше професійного й на його основі формулюються вимоги до професії;
- подальше професійне самовизначення людини уточнюється залежно від індивідуально-психологічних, зокрема природних здібностей, і від віку;
- професійне самовизначення, що зміцнилося, починає впливати на особистісне. Критерії професіоналізму впливають на критерії оцінки себе як особистості;
- у міру досягнення високих рівнів професійної діяльності, успіхів у ній у людини виникає загальна мотивація, актуалізуються індивідуальні здібності, зростає рівень домагань. Професія починає впливати на всі сфери психіки й особистості в цілому;

- характер міжособистісних відносин, у які вступає людина в процесі трудової діяльності, впливає на особистий розвиток і на становлення людини як професіонала;
- професійна діяльність залежно від свого перебігу чинить безпосередній вплив на окремі риси особистості. У міру диференціації професійних мотивів та орієнтацій розвиваються ті чи інші особистісні якості;
- вид професії може визначати особистість людини. Спільні професійні цілі, схожі способи дій, умови праці й побуту всередині професійної спільноти визначають схожість професіоналів, формують у них загальні за змістом інтереси, установки, манери спілкування, що позначається на становленні соціально-професійного типу особистості;
- засобами професії відбувається самовираження особистості. В окремих випадках особистість самореалізує себе поза професійними захопленнями;
- невдача, неуспіх у професійній діяльності можуть призвести до її деформації за умови, що особистість прагне реалізувати себе винятково в праці;
- упродовж усього життя людина коригує свою професійну діяльність під кутом зору власних ціннісних орієнтацій. Зміна установок і мотивів особистості впливає на професійний розвиток людини;
- в окремих випадках перегляд особистістю своїх життєвих пріоритетів або поява нових потреб може привести до зміни професії;
- те, як людина будує сценарій свого професійного життя і як вона його здійснює, залежить від неї самої;
- у цілому, особистісний простір ширший від професійного, більше того, особисте знаходиться в основі професійного й визначає початок, хід і завершення останнього. Разом із тим професіоналізація впродовж життя людини має вплив на особистість, може стимулювати її розвиток або, навпаки, руйнувати, деформувати [1, с.23–24].

Отже, професійне самовизначення є багатоаспектним феноменом, має певні етапи та динаміку розвитку, залежить від особистісного самовизначення, природних здібностей, життєвого сценарію, особливостей соціуму, сім'ї.

За А.В.Масановим, професійне самовизначення – це своєрідна внутрішня діяльність особистості, метою якої є самореалізація власного потенціалу в певній сфері праці, мотив – задовольняти потреби, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, дії та операції – збір й аналіз профорієнтаційної інформації, прийняття рішення та ін. Усе це невід'ємні механізми даного процесу [8]. А.В.Масанов з'ясував, що зовнішніми детермінантами професійного самовизначення є об'єктивні умови вибору професії, до яких відносяться стан ринку праці, соціально-політична ситуація в суспільстві, матеріальні можливості батьків, умови праці тощо. У свою чергу, внутрішні детермінанти професійного самовизначення відображають суб'єктивні умови вибору професії, до яких відносяться інтереси, схильності, здібності особистості, ступінь усвідомлення свого покликання. До внутрішніх умов професійного самовизначення належать також чітко означені життєві позиції особистості, досягнута ідентичність, адекватна самооцінка власних здібностей, певні ціннісні орієнтації, моральність, успішність завдань особистісного самовизначення [8, с.11–12].

Л.В.Ткачук виділяє об'єктивні й суб'єктивні детермінанти професійного самовизначення особистості в ранній юності. Об'єктивні відображають необхідність переходу в “доросле” життя, невід'ємним атрибутом якого є професійна активність і т. д. Суб'єктивні ж характеризують перехід когнітивної сфери й самовизначення на якісно новий рівень: потребу в переоцінюванні системи цінностей і пошуку сенсу життя;

ієрархію й стабільність мотиваційної сфери, ідентифікацію з майбутньою професійною діяльністю; потребу в самореалізації та самовираженні в ній [10].

С.Д.Максименко, В.І.Осьодло зазначають, що співвідношення внутрішньої та зовнішньої детермінації буде залежати від розуміння суб'єктом відповідальності як невід'ємної складової вільної особистості [7].

Таким чином, огляд першоджерел із проблеми детермінації професійного самовизначення дозволяє скласти дихотомічну класифікацію чинників досліджуваного процесу (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація чинників професійного самовизначення особистості

Внутрішньо-суб'єктивні	Зовнішньо-об'єктивні
<i>Психофізіологічні:</i> задатки, генетичні, статеві, вікові особливості організму, тілесна конституція	<i>Економіко-психологічні:</i> соціально-політична ситуація в суспільстві, стан ринку та попит на професії, рівень заробітної плати
<i>Ціннісно-мотиваційні:</i> інтереси, бажання, нахили, життєві цілі, перспективи, плани, соціальні установки, ціннісні орієнтації, потреба в самоактуалізації тощо	<i>Соціально-педагогічні:</i> інститути соціалізації (сім'я, дитячий садок, школа, ВНЗ і т. ін.)
<i>Рефлексивно-феноменологічні:</i> его-ідентичність, самоприйняття, самоповага, самооцінка, образ Я, рівень домагань	<i>Соціокультурні (у т. ч. етно-):</i> звичаї, традиції, менталітет, фольклор тощо
<i>Ортобіотичні:</i> стресостійкість, фрустраційна толерантність, внутрішня картина здоров'я	<i>Еколого-психологічні:</i> стан природного середовища, умови й режим праці
<i>Психодинамічні:</i> психологічний захист, копінг-поведінка, морально-вольова саморегуляція тощо	<i>Інтерактивно-символічні:</i> престиж, імідж, соціальний статус, мода, реклама.

Виходячи з вищеподаної таблиці, можна виділити внутрішні детермінанти професійного самовизначення особистості: психофізіологічні, ціннісно-мотиваційні, рефлексивно-феноменологічні, ортобіотичні, психодинамічні та зовнішні: економіко-психологічні, соціально-педагогічні, соціо(етно-) культурні, еколого-психологічні, інтерактивно-символічні.

Розгляньмо детальніше деякі типології особистості, які базуються на вроджених задатках, набутих рисах характеру, мотивах діяльності й поведінки, орієнтаціях відносно середовища, тобто репрезентують комплекс чинників внутрішньої детермінації професійного самовизначення. Скористаймося типологією К.Г.Юнга, що відображає переважання однієї з чотирьох функцій психіки – відчуття, мислення, почуття чи інтуїції. При цьому “відчуття встановлює, що відбувається фактично. Мислення дозволяє нам розпізнати його значення, почуття розповідає, яка його цінність, і, нарешті, інтуїція вказує на можливі «звідки» і «куди», які полягають у тому, що наявне в даний момент” [цит. за 4, с.239]. Звідси випливають такі типи:

1) сенсорний – швидко орієнтується в реальності, прагматик, прагне до матеріального добробуту, комфорту, емоційного благополуччя; може бути ефективним менеджером середньої ланки, добрий тактик, часто вибирає робітничі професії.

2) логічний (усі вчинки логіка здійснюються в рамках однієї концепції, програма дій детально продумується; інтерес даного типу викликає цілісний процес, а не окремі компоненти; може бути ефективним керівником, технологом, інженером);

3) етичний тип – максимально орієнтований на людину, на її ціннісні уявлення, інтереси, керується моральними настановами, прагне солідарності й справедливості, ефективний як педагог, наставник;

4) інтуїтивний тип не любить рутинної монотонної роботи, легко змінює один вид діяльності на інший, цікавиться перспективними ідеями, постійно рухається вперед; добрий стратег, реалізується в професіях творчого характеру.

Д.Кейрсі, використавши типи темпераменту, створив виразні психологічні портрети. Учений виділяє такі типи, запозичені із грецької міфології:

Епіметей (володіє розвиненим почуттям відповідальності, має велике бажання зайняти поважне місце в структурі суспільства);

Діонісій (діяльний, любить ризиковані заняття);

Прометей (у будь-якій сфері діяльності шукає закономірності, будує стратегії, моделі, розробляє технології).

Аполлон (намагається залишатися собою, зберігати самоповагу й гідність) [2].

Не важко помітити деяку схожість юнгіанської типології з типологією Крейсі. Так, Епіметей уособлює етичний тип, Діонісій – сенсорний, Прометей – поєднання логічного з інтуїтивним типом, Аполлон – поєднання сенсорного й етичного типів.

На врахуванні психофізіологічних особливостей побудована типологія Е.Кречмера та У.Шелдона, які виділяють три основні типи будови тіла: астеничний, атлетичний, пікнічний.

1. Астеників визначають такі характерні зовнішні ознаки: вони худі, вузькогруді, з тонкими кінцівками, блідою шкірою. У психологічному плані астеники характеризуються замкнутістю, впертістю, нетактовністю, схильністю до абстрактного мислення, бідністю емоцій, консервативністю в поглядах. На думку Е.Кречмера, вони стають або вченими, або холодними честолюбцями, або так званими джентльменами, леді.

2. Зовнішні ознаки атлетиків: широкі плечі, вузькі стегна, розвинута мускулатура. Психологічні ознаки: стримані в міміці та жестах, важко пристосовуються до нових умов, заціклюються на дрібницях. Атлетикам підходить праця, що вимагає фізичних зусиль, витривалості.

3. Пікніки за зовнішніми ознаками: схильні до ожиріння, рухаються неквапно, мають велику круглу голову, коротку ший, схильні до облісіння. Психологічні характеристики: конкретність мислення, безпосередність емоцій, схильність до простого життя та гумору. Представники цього типу є добрими керівниками, організаторами, вдало залагоджують суперечки.

З огляду на інтерес до того чи іншого аспекту дійсності Е.А.Климов визначає п'ять типів професійної діяльності: “Людина–природа”, “Людина–техніка”, “Людина–знак”, “Людина–образ”, “Людина–людина”.

1. “Людина–жива природа” (П). Представники такого типу професій мають справу з рослинами й тваринами, мікроорганізмами й умовами їхнього існування (зоотехнік, ветеринар, мікробіолог та ін.).

2. “Людина–людина” (Л). Предметом інтересу представників цього типу професій є сфера обслуговування, освіти й виховання, державного управління тощо (продавець, перукар, учитель, соціальний педагог, психолог).

3. “Людина–техніка” (Т) і нежива природа. Працівники цього типу мають справу з неживими технічними об'єктами (технік-механік, інженер-електрик, технік-технолог).

4. “Людина–знакова система” (З). Природні й штучні мови, умовні знаки, символи, цифри, формули – це предмети, якими займаються представники даного типу професій (математики, економісти, програмісти).

5. “Людина–художній образ” (Х). Представників цих професій цікавлять явища й факти художнього відображення дійсності (художники-декоратори, артисти естради, актори театру).

Як бачимо, психічна організація, психофізіологічні особливості, спрямованість інтересів і ціннісних орієнтацій суттєво впливають на вибір особистістю тієї чи іншої професії.

Перейдемо до розгляду зовнішніх, соціокультурних детермінантів професійного самовизначення особистості. Серед останніх найслабше досліджені етнокультурні чинники, пов’язані з орієнтувально-нормативним тиском етнонаціонального менталітету на пріоритетний вибір тих чи інших професій представниками відповідних спільнот. Ось як подаються характерологічні портрети типових представників різних етнічних груп:

1. Японець: працелюбний, уважний, організований, серйозний, наполегливий.
2. Англієць: тактовний, спокійний, критичний, розумний.
3. Німець: практичний, організований, працьовитий, упевнений, твердий, жорсткий, пунктуальний.
4. Росіянин: відкритий, щедрий, незлопам’ятний, непрактичний, довірливий, миролюбний.
5. Грузин: збуджений, імпульсивний, бойовий, амбівалентний, агресивний.
6. Татарин: гордий, самовпевнений, сміливий, працьовитий, хитрий, емоційний.
7. Українець: працелюбний, терплячий, гостинний, гордий, щирий, замкнений, інтравертований, заздрісний, турботливий [9, с.193].

Ю.П.Платонов підсумовує, що ті риси, котрі ми сприймаємо як специфічні особливості національного характеру, – це продукт певних історичних умов і культурних впливів [9, с.194]. Так, середовище зі своїми природними й історично сформованими соціокультурними особливостями накладає відбиток на особливості психіки етносу, що проявляються не стільки у витворах культури, скільки в поведінці членів етносу. Суб’єктивно-етнічні особливості об’єктивуються як сукупність реакцій народу на ті обставини життя, у яких вони беруть безпосередню участь. У соціальному житті етнічна спільність проявляється лише тоді, коли люди певного етносу не тільки говорять однією мовою, живуть на одній території, але й відчують себе належними саме до цієї спільноти [9, с.197]. Вищеперераховані етнічно підкріплювані особистісні риси будуть зовнішніми детермінантами вибору професії.

Таким чином, розмежувавши зумовлені персональним психотипом риси (внутрішні детермінанти професійного самовизначення) від типових характерологічних особливостей представників різних народів (зовнішні детермінанти цього процесу), ми зможемо дослідити характер взаємної детермінації з боку обох чинників вибору майбутнього фаху. Цікаву перспективу подальших досліджень становить вплив кордоцентризму та геопсихічних факторів, архетипів та символізму українського етносу тощо на професійне самовизначення особистості. Цікаво, чи в наш час етнічна належність слугує предиктором вибору творчих професій, оскільки в останні десятиліття сформувалася тенденція до впровадження в усі сфери життя елементів із чужих культур.

1. Бочелюк В. Й. Психологія вступу до спеціальності / В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
2. Грищок И. Социальное здоровье: личностная и профессиональная успешность будущего специалиста [Электронный ресурс] / И. Грищок // Психологические перспективы. – 2009. – № 13. – Режим доступа к журн. : <http://www/nbuiv.gov.ua>.

3. Джура О. Д. Освіта в системі факторів професійного самовизначення особистості : авторсф. дис. на здобуття наук. ступня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія історії" / О. Д. Джура. – К., 2004. – 17 с.
4. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості : монографія / Зіновія Степанівна Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілєя-НВ, 2009. – 512 с.
5. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самоопределение : монография / Игорь Семёнович Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір : монографія / Олесь Михайлівна Коропецька. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 347 с.
7. Максименко С. Д. Структура и личностные детерминанты профессиональной самореализации субъекта [Электронный ресурс] / С. Д. Максименко, С. Д. Осёдло // Проблема современной психологии : сб. трудов КГПУ им. Ивана Онегина. – 2010. – № 8. – Режим доступа к журн. : // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010-8/3-19.pdf.
8. Масанов А. В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості : авторсф. дис. на здобуття наук. ступня доктора психол. наук : спец. 19. 00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / А. В. Масанов. – Одеса, 2010. – 38 с.
9. Платонов Ю. П. Основы этнической психологии : учеб. пособ. / Ю. П. Платонов. – С. Пб. : Речь, 2003. – 453 с.
10. Ткачук Л. В. Профессиональное самоопределение и его эмпатичные детерминанты у современного юношества : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19. 00. 07 / Ткачук Лариса Васильевна. – М., 2003. – 195 с.

In the article the external determinants of professional self-determination of personality are grounded in theory: psychologically-economic, socially-pedagogical, socio (including ethnically) cultural, ecologically-psychological, interactively symbolic, geographical, social, public; internal determinants: psychophysiological, valued-motivational, reflexologically-phenomenological, the necessity of taking into consideration of cross-coupling of these factors is underlined on the professional choice of personality.

Key words: professional self-determination, external determinants, internal determinants, personality lines, cultural influence.

УДК 159.91: 316.356.2

ББК 88.3

Христина Шибіста, Юрій Сидорик

ОСОБЛИВОСТІ ЧАСУ СЕНСОМОТОРНОЇ РЕАКЦІЇ В СТУДЕНТОК З РІЗНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЇХ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ ЗІ СВОЇМИ БАТЬКАМИ

З допомогою комп'ютеризованого програмного комплексу проведено реєстрацію тривалості латентного й моторного періодів сенсомоторних реакцій у студенток та порівняно отримані результати з показниками окремих параметрів взаємин досліджуваних з їх батьками. Установлено, що посилене намагання студенток у взаєминах із батьками отримати схвалення, привертати увагу й інтерес корелює із високими показниками тривалості латентного періоду сенсомоторної реакції.

Ключові слова: сенсомоторна реакція, латентний період сенсомоторної реакції, функціональний стан, взаємини в сім'ї.

Високі темпи життя, постійні інформаційні перевантаження і дефіцит часу все більше впливають на психіку особистості й стають причинами різних відхилень у нормальній діяльності функціональних систем організму. Різноманітна й тривала дія несприятливих соціальних, психологічних, економічних чинників зумовлює значну нервово-психічну напругу, яка здатна викликати різноманітні негативні прояви в поведінці й призводити до нервово-психічних розладів.

Недостатня адаптованість індивіда до дії різноманітних стресорів призводить як до зниження ефективності діяльності людини, так і до виникнення в неї різноманітних нервово-психічних і психосоматичних захворювань. Як зауважують Т.А.Гурко [7], А.Є.Лічко [12], Н.Н.Обозов [17] та ін., низька культура міжособистісного спілкування з дітьми в сім'ї призводить до фрустрації в них значущих потреб особистості в оцінці й